

АНТАРКТИДА (від грец. *αντι* — префікс, що позначає протилежність, протидію; *ἀρκτικός* — північний; *ἄρκτος* — північ) — шостий материк планети Земля, займає центральну частину південної полярної області. Пл. А. разом із шельф. льодовиками становить 14 млн км². А. вкрита льодовик. панциром, лише 0,3 % її території вільні від льоду. поверхня А. — це масиви гір, що подекуди підносяться над льодовик. покривом, і вузька прибережна смуга. Середня товщина льоду 1786 м, макс. — 4744 м. Об'єм льоду складає бл. 30 млн км³ (бл. 90 % усієї прісної води Землі). Для порівняння: це стік усіх річок планети протягом 600 р. Льодовик своєю вагою зумовив опускання материка на 300–350 м нижче рівня ізостатич. компенсації. Від'єм. радіац. баланс визначає охолодження не лише поверхні, а й товщі льоду (до –55 °С). Запас холоду в льодовику в 1,5 рази перевищує кількість радіації, яка надходить до Землі протягом року, тому А. називають холодильником планети. Наявність льодовик. покриву є потуж. кліматотвірним чинником, що визначає радіац., метеорол., синопт. умови не лише у пд. поляр. зоні, а й на всій планеті. Без нього середня температура Землі була б на 5–6 °С вищою, тобто клімат Землі був би теплим і вологим, а рівень Світ. океану на 65 м вищим. За геол. будовою, рельєфом А. чітко поділяється на Західну і Східну. Межа проходить по лінії, що з'єднує моря Росса і Ведделла. Сх. А. — високе, дуже розчлен. плато, утвор. докембрійськими кристалічними і метаморфіч. породами. Саме тут почалося (бл. 22–23 млн рр. тому) зледеніння материка, спричинене його ізоляцією від теплих тропіч. вод унаслідок утворення антаркт. циркумполярної течії. У Сх. А. значно більша, ніж у Зх. товщина льодового покриву, нижча температура повітря, тут точка пд. полюсу холоду з мін. для Землі т-рою (–89,3 °С). Зх. А. менша за площею і є складчастою гірською країною, утвореною мезозойськими осадовими та вулканоген. породами. На відміну від Сх., її корінне ложе на знач. площі лежить нижче від рівня океану з макс. відміткою — 2400 м. Ця обставина робить льодовик. щит Зх. А. вразливим до коливань клімату і особливо до підвищення температури поверхневих вод. А. важлива для людства не лише завдяки величез. мінерал. і біол. ресурсам, а й тому, що визначає клімат. умови планети, розподіл водного балансу, структуру перенесення вологи, ев-статичні коливання рівня океану на близьку і віддалену перспективу. Тому до її вивчення прикута увага як науковців, так і людської спільноти загалом. На

континенті і прилеглих о-вах постійно діють 34 антаркт. станції 18 країн світу, на яких виконується великий обсяг фундам. і приклад. досліджень. Згідно з Договором про А. від 1 грудня 1959, дослідж. здійснюються при широкій міжнар. співпраці і вільному обміні інформацією.

Першим українцем, який відвідав А., був полтавчанин А. Омельченко — учасник британ. експедиції Р. Скотта (1910–12), нагородж. після її завершення Полярною медаллю. Укр. науковці брали участь у дослідженнях А., починаючи з перших експедицій Рад. Союзу (від 1955), і мають знач. доробок у вивченні геології, гляціології, верхньої атмосфери, формуванні погоди, стану ресурсів моря та ін., а також щодо створення тех. і транспорт. засобів (зокрема, всюдиходів-тягачів «Харків'янки», літаків КБ ім. О. Антонова, флагмана н.-д. флоту «Михайло Сомов» та ін.) для реалізації цих досліджень. У липні 1992 видано розпорядження Президента України «Про участь України у вивченні Антарктиди». 1994 Україну прийнято до Міжнар. наук. комітету антаркт. досліджень (SCAR). Від 1996 укр. вчені здійснюють дослідження А. на антаркт. станції «Академік Вернадський».

Рекомендована література

1. Белозоров С. Т. Антарктида. К., 1950;
2. Архипов В. М., Бусыгин Е. П. Антарктида и ее исследование советскими учеными. Казань, 1959;
3. Антарктида. Москва, 1971;
4. Максимов В. О. Навколо полюсів Землі. К., 1982;
5. Грушинский Н. П., Дралкин А. Г. Антарктида. Москва, 1988;
6. Два плавания вокруг Антарктиды. Казань, 1990;
7. Холт К. Состязание: [Об экспедициях Р. Ф. Скотта и Р. Амундсена]; Странствие: [Об экспедиции Ф. Нансена и Я. Юхансена] / Пер. с англ. Москва, 1991;
8. Черри-Гаррард Э. Самое ужасное путешествие: [О Британской антарктической экспедиции 1911–1913 гг.] / Пер. с англ. Ленинград, 1991;
9. Результати досліджень 1-ї української антарктичної експедиції 1996–1997 рр. // Бюл. Українського антарктичного центру. Т. 1, вип. 1. К., 1997;
10. 2-а українська антарктична експедиція 1997–1998 рр. // Там само. Вип. 2. К., 1998.

П. Ф. Гожик

Бібліографічний опис:

Антарктида / П. Ф. Гожик // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-42863>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).